

ТМ	Г. XXXI	Бр. 1	Стр. 197 - 202	Ниш	јануар - март	2007.
----	---------	-------	----------------	-----	---------------	-------

Приказ дела
Примљено: 09.01.2007.

Мирко Благојевић

НАРОД ПРЕД ВРАТИМА – ЦРКВА ПРЕД ДЕМОКРАТСКИМ ИЗАЗОВИМА*

1. Иако са знатним закашњењем српским читаоцима приказујемо књигу доцента др sc. фра Шпире Марасовића, наставника Католичког богословског факултета Свеучилишта у Сплиту, њен садржај нипошто није изгубио на актуелности, не само када су Хрватска и католичка конфесионална заједница у питању него исто тако и када су у питању друге земље настале из југословенске федерације и друга конфесионална подручја. То отуда што се и друге земље и друге конфесије и њихове цркве у времену тзв. транзиције суочавају са сличним проблемима и питањима односа цркве и младе демократске државе, тј. друштва у знатно измењеним општим социјално-политичким оквирима у односу на период од пре двадесетак година. За све цркве и људе који живе у поменутих државама, били они верници, агностици, равнодушни или атеисти, ситуација у којој демократска држава прокламује грађанска права, међу којима и слободу вере, где је њено слободно испољавање записано и у Уставима ових држава, постављају се многа нова питања, стављају дилеме и рађају антагонизми који нису били познати у ауторитарној социјалистичкој држави која је религиозност људи дефаворизовала, смештајући је у строгу приватност људске особе, а цркве и конфесионалне заједнице стигматизовала претварајући их у својеврсне изванинституционалне опозиционе установе које су имале, за разлику од социјалистичке државе, вековну традицију, готове залихе смисла живота, велики национални значај и значење моралних и духовних оријентира за свакодневно масовно понашање људи. Најкраће речено, крајем 80-их и почетком 90-их година прошлог века не само да су се посткомунистичка друштва наша пред изазовима демократског политичког система, него су се конфесионалне заједнице и њихове цркве нашле у ситуацији у којој су се нашле конфесионалне заједнице на Западу пре више од сто година.

2. Посвећујући је Жељку Мардешићу (Јакову Јукићу),¹ католичком лаику, социологу и феноменологу религије, познатом далеко изван граница

blagomir@ptt.yu

* Špiro Marasović, *Demos ante portas – Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, Crkva u svijetu, Split, 2002.

¹ Он је нажалост, средином прошле, 2006. године преминуо. Међутим, Хрватска, али и европска социологија је на завршетку прошле године изгубила још једно

бивше Југославије и садашње Хрватске, аутор је књигу коју представљамо обликовао од већ објављених научних текстова у часописима и зборницима радова посвећеним религијској проблематици. Овде треба на првом месту истаћи методолошку доследност и јако добру структурираност књиге, па да читалац на крају књиге не налази попис текстове које је аутор већ објавио, не би ни посумњао у то како консултује управо изворну целину насталу "у једном даху" са неког институтског пројекта који се бави темом социјалног учења Римокатоличке цркве уопште, са посебном позорношћу на Цркву у Хрватском друштвеном и политичком систему 90-тих година прошлог века. Садржај који аутор излаже у књизи јесте разнолик али је он сваку тему добро појмовно одредио, грађу разложио, аналитички и критички обрадио и на крају систематизовао имајући увек на уму хришћанску теологију, прецизније хришћански персонализам, Божју реч и љубав као еванђеоску поруку. Зрелост садржаја исказана је и стилом писања: он је језгровит, бритак и јасан, често и критичан не само према друштву него и према Цркви кад она није дорасла свом послању: да проповеда реч Божју и навештава Царство Божје. Успешна анализа друштвене и религијске стварности хрватског друштва изведена је и честом компарацијом са другим, западним друштвима, поготову на терену емпиријских социолошких података. Наведене анализе читаоцима су јасније и због склоности аутора да користи занимљиве аналогije (нпр. етнос и демос као материја и форма, синтагма "друштвено власништво" и реч демократија и друге) и да систематски истиче значај менталитета у анализи савременог хрватског друштва.

3. Књига Шпире Марасовића је подељена у два дела у којој је други део нешто обимнији од првог. Први носи наслов *Особа и друштво* а други *Божји народ у "власти народа"*. Оба дела књиге су прожета већ поменути хришћанским персонализмом док према дисциплинарном приступу у првом делу књиге преовлађује теолошко-социолошки а у другом социолошко-теолошки приступ. У првом делу књиге аутор анализира следеће теме: човек, природа, друштво, слобода и одговорност, дијалог у политици, границе толеранције, социјална димензија откупљења. У другом делу књиге заступљене су следеће теме: Црква у процесу демократских промена у Хрватској, позиционирање Цркве у Хрватској, демократска очекивања од цркве у Хрватској, евангелизација и медији, каритас, редовништво за XXI век.

4. Осврнућемо се на неколико тема о којима широко расправља Марасовић у својој обимној књизи. Аутор на почетку књиге исправно закључује како човеков однос према васколикој природи своју дубоку основу има у духовној сфери, у односу који заузима сваки човек према другом човеку и Богу. То јесте ствар човековог слободног избора на исти начин као што први људи нису изабрали сарадњу него супарништво са Богом, начинивши тако прародитељски грех. Те темељне антрополошке опције, које имају важне консеквенце не само по појединца и друштво него и по природу која окружује човека, аутор расчлањава као: а) однос човека према човеку као

велико име у социологији религије: Срђана Врцана. Оба ова аутора су радо била читана у Србији и њихови научни ставови доста су утицали на млађе социологе религије у Србији. (Погледати Драгољуба Б. Ђорђевића текст о Срђану Врцану у овим *Темама*, а о Јакову Јукићу у броју 4/2006. – Редакцијска напомена)

су-парнику; б) однос човека према човеку као са-раднику и в) однос човека према човеку као са-учеснику. Прва опција је најгора и најодговорнија за незавидну ситуацију у којој се човечанство данас нашло. На темељу те опције Каин је најпре доживео свог брата Авеља као супарника а онда га и убио са свешћу да се властита угроженост може надићи само победом, поразом и уништењем оног другог. То је логика која је увек и свуда присутна, па и у савременом капиталистичком друштву, у конкуренцији на тржишту у којој се на другог гледа као на супарника кога треба довести до банкрота, кога треба искористити и експлоатисати. То је човекова субјективност као чист егоизам и егоцентризам што је потпуно с друге стране хришћанског поимања хуманости и морала. Према томе ова антрополошка могућност крајње је неприхватљива с хришћанске тачке гледишта. Мада је следећа антрополошка опција прихватљивија јер се други човек посматра као сарадник (партнер) у људској активности она никако не прети да угрози ону прву. Аутор добро увиђа да сарадња и партнерство не укључује све људе него се људи повезују у некој активности да би из те активности избацили другог или другу групу људи. Стога је ова опција више тактичка варка него здрава алтернатива схватању човека као супарника. Хришћанству је прихватљива само трећа опција схватања човека као саучесника. Једино ова опција одговара хришћанском персонализму јер Бог није створио човека као егоистично, антагонистично и индивидуално биће, него као биће које се битно остварује љубављу у релацијама према Богу, другим људима и природи. Еколошка криза савременог света, у најширем смислу тог појма, стога није никакав стицај околности у којој се нашла савремена цивилизација него је "материјални епифеномен самога логоса ове цивилизације, који се није могао избећи".

У савременом демократском друштву јавља се један контрадикторан феномен: док демократско друштвено уређење највише наглашава људске слободе, занемарује истодобно људску одговорност која је са њима у најужој вези. За хришћанску антропологију, наглашава Марасовић, то није тако. Истинска слобода се састоји у избору добра а одговорност човека је у том случају морална, религиозна и материјална. С тим у вези на подручју друштва и политичког живота она се показује као одговорност за мисао, за реч и за конкретно дело. Имајући то на уму религија и Црква би у транзицијским друштвима имале пуне руке посла, пошто је сасвим очигледно да се савремена политичка пракса управо дефинише као: једно мисли, друго говори а треће чини. Марасовић кроз своје текстове јасно износи став да Црква својом поруком треба друштвено да делује јер иако је у модерним демократијама одвојена од државе, она није одвојена од друштва. Црква мора бити одвојена од законодавне, извршне и судске државне власти али она мора јавно да упозорова на кршење људских права као и тамо где се очито не поступа по логици општег добра, него по логици егоистичких политичких и других групних интереса, која неминовно рађа обесправљеност, прикраћеност и маргиналност других.

Питање толеранције, тако значајно у друштвима у транзицији, поготово оних на Балкану која јако добро познају међусобну мржњу, нетолеранцију и рат, расправља Марасовић полазећи од одређења толеранције у првом реду као врлине, хабитуално опредељење човеково за напор који треба уложити како би се бескофликтно живело надомак туђе истине, туђих вредности, туђег понашања а да се притом не напусте своја истина, вредности и

пракса. Толерантност није прихватање туђих вредности, мишљења и делања, пошто је то асимилација или капитулација, него суживот поред другачијих националних, конфесионалних, моралних, политичких, полних и других разлика. Граница толеранције других према нама иде истом оном линијом којом иде граница коју ми упостављамо према другима. Толеранција је значи двосмеран однос, нас према њима и њих према нама. То је подручје "на којем се не врши *изравно* напад на моје вредноте, односно на којем се мени *изравно* не онемогуђује живот сукладно мојим вредностима. Толеранција је, дакле, определијеленост и умијеће бесконфликтнога живота у иначе конфликтним ситуацијама". Свест која се не мири са тим да постоје другачији и други јесте увек тоталитарна свест, а напор који треба уложити да се други и другачији пусти да живи према вредностима које не делимо или те вредности и то понашање искачу од општеприхваћених вредности јесте толеранција. Тамо где нема тог напора трпљења нема ни толеранције. Друштвима насталим из бише Југославије међусобна толеранција је услов без кога она не могу мирно коезистирати. Заједничка историја, која се понавља, јесте историја међусобног чињења зла, колективног злопамћења и ишчекивања освете. Промене према толеранцији морају ићи путем одустајања од величања сопствене херојске прошлости на уштрб прошлости других, сопствене храбрости на уштрб других те сопствене нарцисоидне самодопадности.

5. Већ смо истакли да Марасовић успешно расчлађава феномене и јасно их појмовно одређује. То подједнако важи и за други део књиге у којем се више бави социолошким питањима односа Цркве и демократских промена савременог хрватског друштва. Стога на првом месту аутор расправља питања из демократске феноменологије. Ту се опет служи корисном аналогijом: реч демократија дели судбину синтагме "друштвено власништво". На исти начин као што је друштвено власништво бесмислен појам јер се власништво увек одређује преко појединца, групе или државе, тако и реч "демократија", коју преводимо као владавина народа, јесте бесмислена јер упуђује на то да народ влада над самим собом. Наиме, тако нешто је могуће само појединцу и то у моралном значењу те речи али не и групи људи а да о читавом народу и не говоримо. Владање увек препоставља да неко влада над неким па је тако и у демократији. У њој не влада народ над самим собом него над народом влада власт, као и у другим политичким уређењима, али је у демократији народ ту власт сам изабрао. И управо је то специфичност демократије као што је њена специфичност и јасна подела власти на законодавну, извршну и судску. Демократију препознајемо по још два важна демократска института: по вишестраначком политичком животу и по институцији парламентарних избора на којима народ (бирачко тело) бира своје претставнике у парламент – законодавну државну власт. Марасовић наглашава да демократију чини до сада највишим досегнутим степеном цивилизованог друштвено-државног система њено подједнако вредновање сваког грађанина по систему један човек – један глас иако то има не само позитивне него и негативне последице, пошто се квантитет ставља испред квалитета. Демократија је препознатљива и по пракси смењивања власти на миран начин – периодичним парламентарним изборима народном вољом што је и највећа ингеренција демоса у демократији пошто других као демос у вршењу власти нема.

Дакле, јасно је да су људи у демократији различито страначки опредељени. И сами верници нису имуни од такве подељености. Стога се Црква мора клонити пристајања уз неку страначку политику, посебно у време предизборних и изборних активности. Максимално што би Црква могла учинити јесте савет својим верницима да при избору активирају своју верничку свест али она не сме да гласачина (па и верницима међу њима) сугерише да гласају за било коју политичку опцију пошто ниједна од њих не може заменити социјално учење Цркве, чак ни оне политичке опције као што је нпр. демохришћанска.

Готово законита консеквенца црквеног живота у демократијама је секуларизација власти и надаље секуларизација друштвеног живота уопште, што итекако погађа цркве и друге религијске организације. Марасовић у томе види један од основних разлога што су папе дуго одбацивале демократију у којој доминирају секуларизам и либерални индивидуализам те исто тако и селективно верниково бирање оних делова црквеног учења и понашања који највише одговарају његовим преференцијама без обзира на захтев Цркве да њено учење треба да се прихвати у целини и да се учествује у свим црквеним обредним радњама јер су то верске дужности и очекивано верско понашање. Међутим, у савременом индустријском и постиндустријском друштву већ одавно влада тзв. дисолуција догматског садржаја вере и селективно верско понашање. То су околности на које су се верници већ привикли па се и савремене цркве такође привикавају. Истина, цркве у социјализму су имале управо такво искуство са својим верницима али је оно поглавито долазило од друштвене проскрибованости и непожељности верског понашања а не од аутономне одлуке и савести правих или скривених верника. На питање да ли су демократија и хришћанство компатибилни аутор одговара потврдно. Његово објашњење полази од неколико чињеница. Прво, ни у ранијим друштвеним системима, које је црква легитимисала, друштвена збивања нису била суштински обележена хришћанством него профаним координатама и то не у оквирима хришћанског општег добра него у оквирима егоситичног групног и колективног интереса. Друго, ни савремене демократије нису саме по себи такве да разарају ткиво хришћанства него само стварају одређене предуслове за то али у исто време и Цркви дају шансу да живи и делује у пуноћи свог израза. Према томе она у демократији има прилику да буде друштвено присутна и активна па је слободна да се бори за своје вредности и друштвени статус.

Приказ Марасовићеве књиге завршавамо његовим текстом о Цркви у комунизму и савременој Хрватској држави. Две последње теме у књизи, актуелне и код нас, Црква и медији и редовништво за ново столеће, препоручујемо свим читаоцима, посебно онима који су за тај посао задужени, како у Цркви тако и у медијима. Марасовић полази од стереотипа да је Црква у комунизму била изванинституционална политичка опозиција систему али не остаје на том стереотипу него га проблематизује на тај начин што доводи у питања изворност и адекватност таквог опозиционог деловања. Она заправо у комунизму и није била права опозиција, већ се стицајем веома неповољних друштвених околности борила за сопствено преживљавање са жељом и надом да ће се Југославија распасти и да ће од ње постати слободна хрватска држава. Црква је према ауторовом мишљењу у социјализму знала шта неће али није јасно разрадила и зацртала оно што хоће, што управо каракте-

рише аутентичну опозицију. Приказ књиге није згодна прилика за полеми-сање око Марасовићевог става да је комунизам у бившој Југославији дело-вао заједно са југоунитаристичком и великосрпском државном творевином, премда се нема шта приговорити том доживљају људи ако се он аргумен-товано докаже.

Питање Цркве и савремене хрватске државе Марасовић почиње пи-тањем чија је држава. Да ли је то држава Хрвата и мањина који у Хрватској живе, свих Хрвата или само неких "правих", "државотворних" Хрвата, на-ционално свесних за разлику од оних "кривих", национално несвесних, из-дајника нације итд. Такав ментални склоп једног дела хрватског народа није непознат ни у домаћем миљеу. Марасовић сматра да таквог размишљања има у свим политичким опцијама али се јасније показују на десном крилу и радикално либералном. Радикално либерално крило има јасне антицрквене ставове. Стављајући нагласак на грађанско друштво а себе као праве његове репрезенте, своје агностичке и антиклерикалне ставове често намећу као једино исправне па би најрадије отказали цркви сваки јавни утицај те се тада њен положај не би битно разликовао од оног у комунизму. У друштве-ној стварности хрватског друштва постоји дакле амбивалентна ситуација: једни, као нпр. крајња десница, нуде Цркви политички ангажман позивајући се на њену улогу у националној историји, који она не би смела да прихвати јер је то не само клерикализам него је то Црква као грудобран политичким странкама, док јој други одузимају и оно што јој припада – активна друш-твена присутност. Актуелност оваквих дилема није ништа мања ни у срп-ском друштву, посебно узаврела атмосфера владала је у српској јавности око прошлогодишњег усвајања Закона о црквама и верским заједницама у Скупштини Републике Србије. Тако су једни сматрали да српско друштво све више иде према клерикализму док су други сматрали да је сасвим при-родна јавна улога Цркве, чак и кад се у тој улози белодано препознају поли-тички елементи.

6. Ко год прочита књигу Шпире Марасовића на добитку је. Ради се о научној анализи хрватског демократског друштва и места, положаја и по-слања Римокатоличке цркве у том друштву, изврсног споја теолошког и со-циолошког приступа као стандарда који може послужити и нашим ауторима у научном приступу овој проблематици. Нажалост, сарадња наших и hrvat-ских богослова у овој области ни раније док се живело у заједничкој држави није била нарочито развијена а сада је још и слабија. Ако ништа друго, чини нам се да бар социолози праве ту слику лепшом својом спремношћу на са-радњу и личним контактима који нису престајали ни онда када смо се као друштва и државе миљама удаљавали.